

Синиша Мишић

Универзитет у Београду – Филозофски факултет

Одељење за историју

Чика Љубина 18–20

simisic@f.bg.ac.rs

КОЊУСИ – ПРИЛОГ СОЦИЈАЛНОЈ СТРУКТУРИ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ДРУШТВА*

Рад се бави коњусима као посебном категоријом зависног становништва средњовековне Србије, која се професионално бавила узгојем и дресуром коња за јахање и војну службу. Коњуси су били ослобођени других обавеза, осим бриге о владаревим коњима. Они нису били исто што и пастири који су се бавили само напасањем кобила и приплодних коња. Поред писаних извора, коњуси су оставили трага и у топонимији.

Кључне речи: *коњуси, коњ, средњи век, Србија, зависно сџановништво, пастири, владар, доходак.*

На ову категорију зависног становништва у средњовековној Србији и данас нас подсећа село Коњуси подно Васојевићких Комова код Андријевице. Шта више, насеље је и добило име по њима. Наиме, у средњем веку оно је носило назив Добра река, а у њој су живели *коњуси урочни који су били код сџаре краљице*, како стоји у Дечанској хрисовуљи.¹ Ови коњуси су пре подчињавања Дечанима били у служби, под уговором, код краљице Јелене. Поред трага у писаним изворима, коњуси су, као што видимо, оставили трага и у топонимији. Такође, данас постоји село Коњух које се налази 2,5 km североисточно од Липљана на

* Рад је настао у оквиру истраживања на пројекту *Насеља и сџановништво српских земаља у њозном средњем веку (14. и 15. век)*, ев. бр. 177010, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Милојевић, 1880, 43.

Косову. Оно се помиње 1402. године када су Хиландарци у Приштини тражили од кнегиње Милице утврђивање *међе коњушке*.² Приштевски кефалија Бранко је са 12 старинаца *ушесао* спорне међе и разграничио поменуто село од суседних села: Ливађа, Суводола и Сукланова. У ово време занимање није одвојено од назива насеља, па се овде вероватно ради о *коњусима* који нису били подчињени ни Хиландару, ни пиргу Светог Василија, већ владару, а тиме посредно и приштевском кефалији.³ Зато он врши разграничење између црквених и државних поседа, односно поседа *коњуха*, од оних који припадају пиргу Светог Василија.

Већ на основу напред изреченог може се закључити да се ради о посебној категорији зависног становништва над којом одређене ингеренције имају представници владара, као што је кефалија. Судаћи према називу и подацима из извора реч је људима који су се посебно бринули о владаревим коњима. Њихову директну подчињеност владару видимо и из једне одлуке са сабора на Крупиштима 1355. године. На сабору су се Хиландарци жалили на станике и коњухе да су им се населили на врх црквеног забела на Понорцу и на Крушчици, где пасу манастирске овце и кобиле. Цар Душан је послао судију Парабка да са 12 старинаца *ошеше* међе забелу са коњусима.⁴ Овде судија, слично као кефалија у Приштини, *шеше* међе у име владара између државних и црквених поседа. Ови поседи су били у близини Ораховца у Метохији. Сада је јасно да су се коњуси старали и о напасању владаревих коња, а дужност им је да их воде и на владаревим (господаревим) путовањима.

У средњем веку владар је био власник највећег броја коња, посебно оних обучених за јахање у рату. Не треба сумњати да су у 14. и 15. веку такве ергеле коња имали и крупни великаши (велможе).⁵ О њима се старала посебна категорија становништва – коњуси. Цареви коњи, па посредно и коњуси, помињу се и у Душановом Законнику. Члан 38 забрањује да се цареви ждрепци и коњи дају црквама и црквеним селима на храну.⁶ У средњовековној Србији владар је путовао са двором од места до места, без сталне престонице. На тим путовањима теран је и већи број коња за различите потребе. О томе говоре и чланови 187 и 189 Душановог Законика. У првом се одређује да куда иду цар, царица, станови и коњи цареви и у ком селу прележе, да потом ни један станик не прележи у том

2 Miklosich, 1858, 264.

3 Благојевић, 1997, 271 – 271.

4 Новаковић, 1912, 429.

5 Недавно се појавила обимна монографија о коњу у средњовековној Босни (Kurtović, 2014), али о коњусима не доноси ништа што већ није рекао Јиречек (стр. 168).

6 Новаковић, 1898, 36 ; Радојчић, 1960, 50/99.

селу. У члану 189. каже да куда иду коњи, пси и станови цареви, што им пише у царевом писму то да им се дадне, а друго ништа.⁷ Овде су у питању обавеза зависног становништва која се у првом случају назива приселица, а у другом оброк. Право на оброк, поред владара, имали су посланици, владареви соколари, псари и коњушари (коњуси).⁸ Оброк је ограничен на један ручак или вечеру, па се ишло у друго село.⁹ Сада је јасно да су коњуси били посебна категорија зависног становништва која се бавила посебним послом (одгој и дресура коња), слично као соколари (одгој и дресура сокола) и псари (одгој и дресура паса). Због тога су сигурно били ослобођени одређених обавеза које је имало остало зависно становништво.

Владареви коњуси су уживали одређена права у име свог владара, у односу на поједина властелинства. Ради се, пре свега, о оброку и приселици. Дарујући манастире српски владари су њихове насељенике ослобађали многих обавеза према држави па и *од коња*. То је у суштини ослобађање од права на оброк и приселицу коњусима. Тако је цар Душан властелинство Светог Пантелејмона (1349) ослободио од коњуха.¹⁰ Краљ Милутин је насељенике властелинства Светог Ђорђа код Скопља и Светог Стефана у Бањској ослободио *од коња*, што је исто што и ослобађање од коњуха.¹¹ Цар Урош је 1356. године издао хрисовуљу митрополиту мелничком Кирилу, којом му дарује на уживање Светог Николу Стошког. Том приликом је ослободио насељенике терета и дажбина, па да им није *ни коњуха*.¹² Ова ослобађања *од коња (коњуха)* била су присутна и у време кнеза Лазара и Лазаревића. Наравно, увек се ради о владаревим коњима и коњусима.

Узгој коња и обука за војну службу захтевали су стручне људе и поступнос у обуци. Читав поступак одгоја и обуке видљив је из дечанских хрисовуља. Ту се одређује да власи Тудоричевци и Гоиловци напасају кобиле и да се брину о подмладку.¹³ Ждребе је код њих остајало око две године, што је узраст у коме су се одвајали и када је почињала обука (оме се изводи), што је видљиво и из повеље Светом Николи у Врању.¹⁴ Младог коња (оме) су, напред поменути власи, предавали становницима

7 Новаковић, 1898, 143, 170 ; Радојчић, 1960, 81/139.

8 О псарима и соколарима расправљали смо на другом месту (Мишић, 1995).

9 Благојевић, 2001, 14.

10 Новаковић, 1912, 507, 508.

11 Исто, 614, 628.

12 Исто, 310 ; ССА 2 (2003) 89.

13 Ивић и Грковић, 1976, 271.

14 ССА 4 (2005) 73.

села Стрелац да га пуде две године, а треће године су га обучавали Доброречани, професионални коњушари под уговором.¹⁵ Овде се ради о обуци коња у власништву манастира Дечани, али поступак је свуда био исти. Дакле, обука је трајала три године, од друге до пете, а јахаћи војнички коњ се добијао са пет година старости.

Потреба за јахаћим коњима у средњем веку је била велика. О томе говори и чињеница да су, поред владара, своје коње за јахање и рат имали и манастири, цркве, а и властела. *Коњ добри* и оружије били су ознака властеоског статуса, а приликом смрти властелина без наследника владар је добијао коња и оружије (Душанов Законик чл. 48). У другој Жичкој повељи (1221/1224) Стефана Првовенчаног, одређује се глоба за развод властелина која износи шест коња, а за војника (властеличића) иста глоба износи два коња.¹⁶ Јахаћи, властелински или војнички коњ није смео да се товари и да носи терет. То јасно саопштавају одредбе Бањске хрисовуље – бољарски коњи да се не товаре, и Светом Ђорђу код Скопља – пронијар да цркви работа у војнички закон и коњ да му се не товари.¹⁷ Колико је узгој и обука ратних коња била важна говори и чињеница да је краљ Душан манастиру Дечани подчинио неколико властеличића, као посаду у манастирском утврђењу. И одредио да ко од њих буде способан, да га игуман постави за челника над коњима.¹⁸ То је положај главног коњушара, старешине коњусима, које је судећи по овоме било предвиђено за ситнију властелу, што говори о значају ове службе за господара властелинства или владара. Није неисправно предпоставити да су коњуси имали свога старешину и на владарском домену, ако га је имао један манастир. У једном запису помиње се краљев лагатор Раја Мутуловић.¹⁹ Запис је из прве половине 14. века. Данас постоји село Лагаторе у Бихору.

У дипломатичким изворима често је тешко разликовати коњуше (коњушаре) професионалце, који су се бавили обуком ратних коња, од пастира који се баве само чувањем, пре свега кобила и приплодних пастува. На дечанском властелинству једну лакимију кобила чували су Костадиновци и Гоиловци, а другу власи Тудоричевци и Сушичани.²⁰ Треба истаћи да овај посао није радио цео катун, већ само пастири. Они су за свој рад добијали материјалну накнаду. На дечанском властелинству влах који чува кобиле није узимао белег од њих (ждребе), већ се хранио

15 Ивић и Грковић, 1976, 270, 271 ; Благојевић, 2005, 72.

16 Зборник, 2011, 96 (бр. 92).

17 Исто, 468 (бр. 125), 324 (бр. 92).

18 Ивић и Грковић, 1976, 266 ; Благојевић, 2005, 71.

19 Стојановић, 1902, 34 (бр. 86).

20 Ивић и Грковић, 1976, 62.

месечном платом. На светоарханђеловском властелинству власи Добрушинци, на челу са примићуром Воихном, напасали су манастирске кобиле. Властелинство им даје белег на Дмитров дан: једног ждребца на два пастира или 10 перпера. Они добијају и месечно издржавање (плату), гуњеве и клашње.²¹ Пастири у бањској хрисовуљи су разврстани по стадима: овчари, коњуси, јаздничари и кобилари.²² Овде су постојали посебни пастири који чувају кобиле – коњушари и коњуси који се брину о коњима за јахање. Из овог податка се види да коњуси и пастири нису исто, мада и једни и други могу бити ангажовани у једном делу за исти посао – напасање коња и кобила. Судећи по подацима из повеља, пастири су најчешће напасали кобиле и приплодне пастуве и старали се о подмладку док он не дорасте до доба за обуку (око две године). Пастири су за напасање кобила добијали материјалну надокнаду, али су били дужни да доходак (дажбине) дају као и други власи.²³ Коњуси могу бити власи, али су чешће у изворима поменути као земљорадници, што показује повеља цара Уроша о замени поседа из 1363. године.²⁴ У овој повељи се наводи село коњушко Краишићи чији становници су били дужни да пасу цареве ергеле и воде цареве коње. То су им биле главне обавезе, а осталих су ослобођени. Село је спадало у дворска села, подчињена директно владару.²⁵ У питању су професионалци који поред напасања и чувања коња врше и њихову обуку и тренинг за војну службу, због чега су ослобођени других обавеза према господару земље.

Када су у питању власи као пастири на манастирским поседима, видели смо да се њихов статус битно разликује од статуса коњуха. У питању је само напасање и чување, а не обука и тренинг, па се зато тај посао и поверава пастирима. Од овог правила изузетак представљају власи које је краљ Милутин 1303/1304. године подчинио Хиландару, тачније хиландарском пиргу Хрусији. Ту се одређује да црквени власи пасу манастирске кобиле, али да не узимају белег, а што изгубе да плаћају: коња 10 перпера, а кобилу 20 перпера. Због тога су ослобођени свих доходака и владаревих и црквених, малих и великих.²⁶ Ови власи имају сличан статус као и коњуси и никако нису само пастири. Краљ Милутин их је овом одлуком претворио у повлашћенију категорију у односу на друге пастире, јер се они старају о манастирским кобилама и коњима.

21 Светоарханђеловска хрисовуља, 2003, 112.

22 Новаковић, 1912, 628 ; Благојевић, 2005, 69.

23 Светоарханђеловска хрисовуља, 2003, 112.

24 ССА 2 (2003) 144 – 145.

25 Соловјев, 1928, 30.

26 Зборник, 2011, 376 (бр. 104).

Овде се ради о пастувима за приплод, а не о ратним коњима. Зашто су ови власи добили статус сличан ономе који имају коњуси видљиво је из одредбе при крају повеље која гласи *и одвоји краљевство ми 24 кобиле од својих кобила и даде их њирју да их њасу исти власи, и да им се со даје са црквеним кобилама, и што се њираћа мушко да се изводи у њирі.*²⁷ Дакле, власи су, поред манастирских, чували и владареве кобиле на манастирским имањима, а пирг је за то добијао мушку ждребад. Овим су ови власи добили статус сличан коњусима јер им је једина обавеза била чување кобила и коња и брига о приплоду.

На основу досадашњег излагања може се закључити да су коњуси засебна категорија зависног становништва у средњовековној Србији која се професионално бавила чувањем и обуком коња. Због тога су уживали одређене повластице сличне онима које су имали псари и соколари. Ратни, јахаћи коњ је био неопходан сваком војнику коњанику, па је и важност коњуха била велика. У највећем броју они се срећу као владареви службеници, али нема сумње да су своје коњухе имали и властела и велика манастирска властелинства, јер су свима били неопходни јахаћи коњи. Старшина коњушара на дечанском властелинству је властеличић, што говори о значају службе. Коњуси су живели у посебним селима.

Библиографија

- Благојевић, 2005 – М. Благојевић, *Влашки кнезови, њирмићури и челници у држави Немањића и Кољроманића*, Споменица Милана Васића, Бања Лука 2005, 43–77.
- Благојевић, 2001 – М. Благојевић, *Соће – основни њорез средњовековне Србије*, Глас САНУ 390/11 (2001).
- Благојевић, 1997 – *Државна ујрава у српским средњовековним земљама*, Београд 1997.
- Зборник, 2011 – Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, приредили В. Мошин, С. Ђирковић, Београд 2011.
- Ивић и Грковић, 1976 – П. Ивић и М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.
- Kurtović, 2014 – Е. Kurtović, *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo 2014.
- Miklosich, 1858 – F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Vienna 1858.
- Милојевић, 1880 – М. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД 12 (1880).
- Мишић, 1995 – С. Мишић, *Лов у средњовековној Србији*, ИГ 1–2 (1995)
- Новаковић, 1912 – Ст. Новаковић, *Законски сјоменици*, Београд 1912.

²⁷ Исто, 378.

- Новаковић, 1898 – Ст. Новаковић, *Законик Свѣфана Душана цара срѣскої*, Београд 1898.
- Радојчић, 1960 – Н. Радојчић, *Законик цара Свѣфана Душана*, Београд 1960.
- Светоарханђеловска хрисовуља, 2003 – С. Мишић – Т. Суботин-Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, београд 2003.
- Соловјев, 1928 – А. Соловјев, *једна срѣска жуѣа за време царсѣтва*, Гласник СНД 3 (1928) 25–42.
- ССА 4 (2005) – С. Марјановић Душанић, *Повеља краља Свѣфана Душана о ѣоклањању цркве Св. Николе у Врању манасѣиру Хиландару*, ССА 4 (2005) 68–88.
- ССА 2 (2003) – Р. Михаљчић, *Хрисовуља цара Уроша мелничком мѣтројолиѣу Кирилу*, ССА 2 (2003) 85–97.
- ССА 2 (2003) – М. Шуица, *Повеља цара Уроша о замени ѣоседа између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003) 143–166.
- Стојановић, 1902 – Љ. Стојановић, *Сѣари срѣски зайѣси и најѣѣиси 1*, Београд 1902.

Siniša Mišić

KONJUS – CONTRIBUTION TO SOCIAL STRUCTURE OF SERBIAN MEDIEVAL SOCIETY

The importance of a riding war horse in medieval Serbia led to the appearance of a separate category of dependent population, which was dealing with upbringing and foremost with training of riding horses and war horses. The training lasted for three years, from age two until five. The category is referred to as konjus in sources. They mostly belonged to the ruler and often lived in separate villages, but gentry and great monastery estates also had their konjus. Konjus were exempted from all other duties to the ruler. When they lead ruler's horses, they had the right to "priselica" and "obrok". Rulers exempted certain monastery estates from that duty. It was exemption „od ko-nja" or „od konjuha". Konjus must not be equated to shepherds who received material compensation ("mesečina" and "beleg") for grazing mares and horses and they did not deal with training horses.

Key words: *konjus, middle ages, Serbia, dependants, shepards, ruler, income.*